

Yahudi Tarih yazımında Sürgün Kavramı

Özgür Dikmen 81

Malik'in *Muvatta'*ı Telif Ederken İzlediği Yöntem:
"Kitabu'l-kasâme" Örneği

Muhammed Usame Onuş 94

Yahudi Tarihyazımında Sürgün Kavramı*

Özgür Dikmen

Giriş

Kavramların tarihi, kavramları üreten ve onlara tarihsel anlatılarında yer veren toplulukların tarihine dair alternatif bilgi kaynaklarından birisini oluşturmaktadır. Bir kavrama ilişkin algının tarihin değişik dönemlerinde uğradığı dönüşümün izinin sürülmesi, ona tarihsel anlatısında yer vererek canlı kalmasını ve dolayısıyla dönüşümünü sağlayan topluluk hakkında kimi zaman topluluğun tarihsel anlatısından daha fazla fikir verebilir. Kavramsal algıda çeşitli dönemlerde meydana gelen değişimlere ışık tutulmasının, topluluğun sınırları dâhilinde ortaya konan tarihsel anlatılar ile tarihsel olguları dünya ölçeğinde ele alan anlatıların içerikleri arasındaki ilişkinin yapılandırılmasına katkı sağlayacağı açıktır. Bu katkının tam olarak ifade edilebilmesi, yukarıda geçen “topluluk” kavramının netleştirilmesiyle mümkündür. Çalışmamızda bu kavram, belli bir tarih anlatısından hareketle, hem dinsel hem de etnik sınırlarla tanımlanmış ve teritoryal olarak içinde yaşadığı toplumdan bu sınırlarla ayrılmış, öte yandan toplum tarafından izole edilmiş ve entegrasyonu kısıtlanmış insan topluluğu olarak ele alınacaktır. Bu tanım ifadesini Avrupa’da yaşamış olan Yahudi toplulukların tarihlerinde bulmaktadır. Açıkça ifade edilmesi gerekir ki içlerinde

* 12 Mayıs 2012 tarihinde Bilim ve Sanat Vakfı XXIII. Öğrenci Sempozyumu’nda “Yahudi Toplumunda Modernleşme ve Siyaset: Sürgün Merkezli Bir İnceleme” başlığıyla sunulan tebliğden hareketle hazırlanmıştır.

yaşadıkları toplumlardan izolasyon ve belli sınırlarla ayrılma halleri, her iki taraf (Avrupa toplumları ile bu toplumların içerisinde ve fakat izole olarak yaşayan Yahudi cemaatleri) açısından farklı algılara dayanmakla birlikte, sonuçları itibariyle bu durum farklı algıların izlerini de taşıyan tek bir tarihsel sürece tekabül etmektedir. Bu algıların çözümlemesi apayrı bir çalışmanın konusu olmakla birlikte, topluluğun tarihinde ve kavramsal belleğindeki etkileri açısından bu durum söz edilmeye değerdir.

Tarihsel bir konuda ortaya konan fikirlerin netlik kazanabilmesi, biraz da bu fikirlere kaynaklık eden durum ve olgulara dair zaman, mekân ve özne faktörlerinin ilişkilerinin ele alınmasına bağlıdır. Bir başka deyişle, özne ile mekânın kaçınılmaz ilişkisinin ortaya çıkardığı “mekânlaşmış zaman”¹ kavramı, tarihsel meselelerin ele alınışında hakkıyla irdelenmesi gereken bir kavramdır. Zira insanın mekânla ilişkisinin doğrudan sonuçlarından birisi, bu ilişki çerçevesinde içinde bulunduğu “fiziksel zaman”a (Evkuran, 2007) anlam yüklemesi ve bu suretle kendi içinde türdeş olan bir akışı kimi noktalarda farklılaştırarak bunlara dair farklı algılar geliştirmesidir. Öznenin mekân ile ilişkisi, tarihsel incelemeye bir perspektif kazandıracığından, bu durumun kuram ile mevcut durum arasındaki kadim uyumsuzluğun olumsuz etkilerinden bir nebze korunmaya katkı sağlayacağı açıktır.

Yahudi halkının tarihinde, süreç içinde geleneğe yönelik bakışın farklılaşması, müteakip dönemde ortaya çıkan fikirlere dair tarihsel bir perspektif geliştirilmesinde önemli noktalardan birisidir. Bu noktanın geleneksel tarih anlayışında yol açtığı gerilimler çerçevesinde değerlendirilmesi, öznenin mekânla ilişki-

1 Mehmet Evkuran, “Zaman, Bilinç ve Tarih Algısı Üzerine: Teolojik Açıdan Bir İnceleme”, *Milel ve Nihal*, 4: 3 (2007), s. 31-68.

sinin “tarihsel” mahiyetine dair fikirler verecektir. Avrupa’daki Yahudilerin tarihine bugünün tarihsel perspektifinden, yani Siyonizmin siyasi bir ideoloji olarak şekillenmesinden sonra İsrail Devleti’nin tarih sahnesine çıkışıyla birlikte bir Yahudi ulusu oluşturma çabaları dâhilinde bakıldığında, “yekpare ve bütünleşmiş bir Yahudi halkı” fikrinin ortaya çıkışının Avrupa ulus-devlet modelinin dayanağı olan milliyetçilik fikrinin ortaya çıkışından farklı bir mecra izlediği görülür. Siyonizm fikrini evrensel bir Yahudi varlığı ve bütünlüğü çerçevesinde ilk kez dile getiren Theodor Herzl, kitabı *Yahudi Devleti*’nde (1896) Siyonizmin Yahudi Aydınlanması ve antisemitizmle bağlantısını kurmakta ve Yahudilerin çektikleri sıkıntılara atuf yapmaktadır. Siyonizm, Yahudilerin bir arada yaşadığı bir “vatan” kurulmasına yönelik siyasi ve seküler bir hareket olarak ele alınsa da bu hareketin referanslarının temel olarak kutsal metinlerdeki kavramlara² dayandığı açıktır. Ancak bu durum, modern bir ideoloji olan Siyonizmin seküler karakterine aykırı olarak değerlendirilmemiştir. Zira Yahudi kavramsal belleği tüm kavramlarını dinsel metinlerden almakta ve Yahudi tarihsel anlatısının istisnai özelliği bu noktada kendini göstermektedir. Bu istisnai karakterin en önemli yönü kavramların seküler ve dinsel kategoriler olarak net bir ayrıma tabi tutulmasının imkânsızlığıdır. Kavramlardan ziyade kavramlara yönelik bakış açıları, seküler ve dinsel yahut geleneksel ve modern şeklinde kategorilere ayrılabilir. Bu nedenle Yahudi tarihsel anlatısı

² Basit bir örnek vermek gerekirse Theodor Herzl *Yahudi Devleti* kitabında Filistin’in mi yoksa Arjantin’in mi Yahudilerin yurdu olması gerektiğini tartışırken Filistin’in Yahudilerin tarihî yurtları olduğunu ileri sürer. Bu basit örnek dahi Siyonizmin kurucusunun kafasında Tevrat’tan kaynağını alan bir anavatan algısının olduğunu gösterir. Daha fazla bilgi için bkz. Theodor Herzl, *Yahudi Devleti* (İstanbul: Ataç Yayınları, 2009), s. 27, 41.

incelenirken yüzyıllardır kullanılagelen kavramlara dair algıların ne şekilde değiştiğine ve dönüştüğüne yer vermelidir. Belirli kavramların bu şekilde analizi, 18. yüzyılda modernleşmeyle birlikte ortaya çıktığı kabul edilen geleneksel ve modern düşünce arasındaki gerilim hakkında epeyce fikir verecektir. Yine farklı dönemlerin anlatıları göz önünde bulundurulduğunda, modernleşmeyle birlikte ortaya çıkan geleneksel-modern arasındaki gerilimin Yahudi tarihyazımı çerçevesinde anlaşılması ve anlamlandırılması için ilgili kavramların geçirdiği dönüşüm sürecine bakılması ve bu kavramların kullanımının mukayeseli analizi uygulanabilecek metotlardan birisidir.

Bir diğer önemli nokta da modernleşmeyi takip eden dönemde yekpare bir Yahudi halkının tahayyülüne dayanan tarih anlatısına duyulan ihtiyacı, Siyonizmin dile getirmiş olmasıdır. Modernleşmenin mümkün kıldığı koşullarda ortaya çıkan Yahudi entelektüel, belli bir tarihsel bakış açısıyla, teolojik öğelerin ayırt edilemeyecek biçimde iç içe geçerek var olduğu geleneği, bu geleneğin sunduğu imkânların dışına çıkarak mercek altına almaya çalışmıştır.³ Yukarıda sözü edilen, gerek modern dönem Yahudi tarih anlatısının “Yahudi halkı”nın ortaya çıkışı açısından dünyadaki çeşitli ulus-devletlerin tarihsel anlatılarının yanında istisnailiği meselesi, gerekse kavramların seküler-dinsel olarak ikili bir ayrıma tabi tutulmasının analitik olarak elverişsizliği hususu, Yahudi tarihyazımındaki modern-geleneksel ayrımının ortaya çıkışında en büyük role sahip olan modern Yahudi entelektüelin geleneksel tarihsel anlatılardaki kavramları modernleşmenin sunduğu şartlar altında ele almasının bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

³ Yahudi Aydınlanması (*Haskalah*) ve Siyonizm arasındaki ilişki için bkz. <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Judaism/Haskalah.html> (7 Aralık 2011).

Daha pragmatik bir bakış açısıyla, kavramların günümüzdeki kullanımının görece yakın geçmişteki kökenlerini incelemek, halihazırdaki içeriklerini anlayabilmek açısından da elverişlidir. Üstelik bunun geleneksel-modern gerilimi çerçevesinde yapılması, günümüz İsrail toplumundaki ve siyasetindeki ciddi gerilim alanlarından birine dair tarihsel bir perspektif de kazandıracaktır. İsrail siyasetinde ciddi yansımaları olan seküler ve ortodoks Yahudiler arasındaki bu gerilim hakkında, Yahudi tarihindeki belirli kavramların geleneksel ve modern yahut dinsel ve seküler algılaşmalarının incelenmesi suretiyle bir fikir edinilebilir.

Tarihsel Bir Kavram Olarak Sürgün

1948 tarihli İsrail Devleti'nin Bağımsızlık Bildirgesi, sürgüne mahkum edilen Yahudi halkının dağıldıkları coğrafyalarda, geri dönebilmek için sürekli dua ederek İsrail ülkesine sadık kaldıklarından ve yüzyıllar boyunca atalarının ülkesine geri dönmeye çabaladıklarından⁴ bahseder. Yahudilerin tarihsel tecrübelerinden bahseden pek çok metinde, "sürgün" kavramı metnin kaleme alındığı dönemin koşulları bağlamında değerlendirilmektedir. Gerek geleneksel/dinsel gerekse modern/seküler metinlerde sürgün algısının dönemden döneme değişmesi söz konusudur. Ancak "kökünden sökülme ve sürgün, geçirdiği bütün dönüşümler boyunca Yahudi geleneğine derinden kök salmıştır."⁵ Bu bağlamda, gerek Yahudiliğin geleneksel metinlerinde gerekse Yahudi tarihine yönelik Siyonist anlatılarda sürgün, tek bir Yahudi halkının varlığına delil olacak şekilde farklı yorumlara konu olmuştur. Ancak üslup farklılıkları görülse de genel algı, asıl vatani İsrail olan Yahudilerin Kudüs'teki Kutsal

Tapınak'ın ikinci kez yıkılmasından sonra Tanrı'nın ataları Hz. İbrahim'e vaat ettiği topraklardan dünyanın dört bir yanına dağılmaları ve başka halkların boyunduruğu altında yaşamak zorunda kalmaları şeklindedir. Göz önünde bulundurulması gereken husus, Yahudilerin sürgün süreci boyunca, gerek dinin yaşanması ve ritüelleri gerekse dinsel anlatı boyutunda meydana gelen değişimlerdir. *Encyclopedia Judaica*'da (1971) ele alındığı şekliyle sürgün, Yahudi tarihinde Tapınak'ın yıkılmasıyla ortaya çıkan duruma vurguyla *galut*, anavatanlarından koparılan ve yabancı boyunduruğuna giren bir ulus olarak Yahudilerin bu olay sonucunda ortaya çıkan hislerini ve algılarını ifade eder. Bu maddede vurgulanan hususlardan birisi, Yahudi halkına özgü olan bu tarz bir sürgün tecrübesinin ulusal bilincin yanında bireylerin duygularını da büyük ölçüde etkilediğidir. Bu etki, ulusal bir travma olarak bağımsız bir geçmişe duyulan özlem ve sürgünün sebebinin, anlamının ve amacının mütemadiyen sorgulanması şeklinde kendini göstermiştir bireyler üzerinde.⁶ Sürgün literatüründe dikkat çeken nokta, farklı anlatılarda ve tarihsel metinlerde olayların akışı sabit olsa da sürgüne yönelik algının değişmesidir. Zira kimi kaynaklarda sürgün, *ulus* kavramı etrafında, bir ulusun anavatanından koparılışı, anavatanın yabancılarca istilası, ulusun birlikteliğinin bir sembolü olan Tapınak'ın yıkılması ve siyasi-etnik merkezin kaybı gibi olaylar çerçevesinde ifade edilmiştir. Diğer yandan kutsal kaynaklarda sürgün, mistik bir anlayış ve Tanrısal bir buyruk çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bilhassa geleneksel tarih kaynaklarında ve kabalistik metinlerde Yahudi tarihçiler ve din adamları tarafından dönemin koşullarını ve yaşanan olayları sürgünün bir sonucu olarak görme eğilimi dikkat çekmektedir.

4 İsrail Devleti Bağımsızlık Bildirgesi, 1948

5 Şlomo Sand, *Yahudi Halkı Nasıl İcat Edildi* (İstanbul: Doğan Kitap, 2011), s. 163.

6 Rachel Elior, "Exile and Redemption in Jewish Mystical Thought", *Studies in Spirituality*, 14 (2004), s. 1-15.

Yahudi Dinsel Literatüründe Sürgün

*Dikkatle bak, Kutsal Kitap baştan başa gelecekteki kurtuluşun gizli bahisleriyle doludur.*⁷

Kimi kaynaklarda Yahudi halkının varlığına yönelik bir tehdit olarak algılanan sürgün, kutsal metinler olarak yazıya dökülen dinsel hafızada önemli bir yer tutmaktadır. 132 yılında Romalılara karşı başlayan Bar Kohba İsyanı'nda binlerce Yahudi'nin öldürülmesi, Tevrat'ın yorumu olan sözlü yasanın yazıya geçirilmesi gereğini doğurmuş ve 220 yılında sözlü yorum Mişna olarak yazıya geçirilmiştir. Sözlü geleceğin, bir kısım Yahudi din adamının muhalefetine⁸ rağmen yazıya geçirilmesinin ardındaki saik, sürgün ve ölümler neticesinde yitirilebileceği endişesi ve geleceğin devamlılığına ilişkin kaygılardır. Kutsal metinlerde kayda geçen bellek unsurları; dinsel hayatın, ortak ritüellerin ve topluluğun umutlarının ayakta kalmasını sağlamış ve topluluğun kendini muhafaza etmesinin zeminini oluşturmuştur.⁹ Sürgünün nasıl kavramsallaştırıldığı, ona dair ne söylenebileceğini büyük ölçüde belirler. Farklı dönemlerdeki sürgün algılarından hareketle, Yahudilik tarihi boyunca çok sayıda sürgün tanımından bahsetmek mümkündür. Bu makalede ele alınacak farklı kavramsallaştırmalar, tüm Yahudilik tarihini kapsamaktan ziyade, kavramın tarihinden birkaç farklı kesite odaklanacaktır.

Sürgün, dinin zaman ve mekânla olan ilişkisine bir çift yönlülük getirmiştir. Bu çift yönlülük, "burada" yaşarken "ora"nın unutulmamasını ve "ora"nın hayali kurulurken de "burada" yaşamaktan vazgeçilme-

mesini sağlamıştır.¹⁰ Bu yönüyle sürgün, yegane yas unsuru olmaktan ziyade Yahudi belleğinin ve geleneğinin derinliklerine ulaşan canlı bir hatıraya dönüşebilmiştir. Böylelikle sürgünün şekillendirdiği dinsel hayatın, ortaklaşa yerine getirilen ritüellerin ve topluluğun umutlarının, mitsel bir ulusal geçmişe dair hatıraları ve gelecekte muhtemel bir canlanışa ilişkin hayalleri diri tuttuğu iddia edilebilir. Buna en iyi örneklerden biri Hz. Musa'nın önderliğinde Mısır'dan çıkışın kutlandığı Pesah (Hamursuz) Bayramı'nda okunan ve "Bu yıl burada, gelecek yıl İsrail'de" diye başlayıp "Bu yıl burada, gelecek yıl Kudüs'te" şeklinde son bulan duadır.¹¹

Kutsal metinlerde, sürgünün kavmin işlediği günahlara karşılık tanrısal bir ceza olarak Yahudilerin başına geldiği düşüncesi hakimdir.¹² Tanah'ın pek çok kısmında, Yahudilerin işledikleri günahlardan ötürü yurtlarının ellerinden alındığı, tapınaklarının yıkıldığı ve putperest kavimlerin boyunduruğu altına girdikleri yazılıdır. Ancak Tanah'ta bahsedilen sürgün, MÖ 587 yılında Birinci Tapınak'ın yıkılmasını takiben Yahudilerin başına gelen Babil Sürgünü'dür. Babil'e sürgüne gidenler, MÖ 538 yılında Perslilerin Babil'i fethinden sonra, Pers İmparatoru Sırus'un Dönüş Fermanı'yla geri dönme fırsatını elde etmişlerdir. Bir din olarak Yahudiliği derinden etkileyen bu sürgün, dinin yeniden yapılandırılmasını beraberinde getirmiştir.¹³

Yahudi tarihindeki ikinci büyük sürgün, MS 66-70 yılları arasında Romalılara karşı gerçekleşen büyük isyanın Romalılarca bastırılması ve 70 yılında İkinci

⁷ Abraham Halevi, *Mishra Kitrin*, İstanbul, 1510, s. 176'dan naklen G. Scholem, *The Messianic Idea in Judaism* (New York, 1971).

⁸ http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsourc/Judaism/tal-mud_&_mishna.html (3 Ocak 2012)

⁹ Elior, s. 12.

¹⁰ Jean-Cristophe Attias ve Esther Benbassa (ed.), *Paylaşılama-yan Kutsal Topraklar ve İsrail* (İstanbul: İletisim, 2002).

¹¹ Attias ve Benbassa, s. 74.

¹² Ali Osman Kurt, "Yahudilikte Sürgün Teolojisi", *Dini Araştırmalar*, 25: 9 (2006), s. 61.

¹³ Ali Osman Kurt, *Babil Sürgünü Sonrası Ezra Önderliğinde Yahudiliğin Yeniden Yapılandırılması* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2006).

Tapınak'ın yıkılmasının ardından Yahudilerin büyük çoğunluğunun Yehuda'yı terk etmesiyle meydana gelen sürgündür. Birçok kaynakta bu durum "iki bin yıllık sürgün"¹⁴ olarak ifade edilmekte ve İsrail Devleti'nin kuruluşuyla da sona erdiği yazılmaktadır. Ancak bu, sürgünün dinsel özelliğinden ötürü tartışmaya açık bir yargıdır; zira İsrail Devleti'nin meşruiyetini kabul etmeyen Yahudilerin sayısı hiç de azımsanamayacak düzeydedir¹⁵ ve onlara göre sürgün hâlâ devam etmektedir, Mesih'in gelişine kadar da sürecektir.

İkinci Tapınak'ın yıkılışını müteakip ortaya çıkan sürgünde dikkat çeken nokta, bunun Babil Sürgünü'ne kıyasla çok daha uzun sürmesi ve Yahudilerin çok daha geniş bir coğrafyaya dağılmasıdır. Bu nokta, sürgün ekseninde gelişen mistik bir anlayış olarak Kabala'nın sürgünü nasıl kavramsallaştırdığını ve hangi kavramlarla eşdeğer kıldığını anlamakta önemlidir.

Yahudilerin kolektif bir tecrübesi olarak sürgün, Yahudi inancında pek çok açıdan bir kırılma noktasına tekabül eder. Tanrı'nın şehrinin yabancı egemenliği altına girmesi, Tapınak'ın yıkılması, Tanrı'nın halkının ataları İbrahim'e vaat edilen topraklardan çıkarılması gibi gelişmeler, tarihsel anlatıda bunların dinsel geçmişle uyum içinde yer alması ihtiyacı da beraberinde getirmiştir. Ayrıca sürgün halinin topluluğun varlığına ve bekasına yönelik bir tehdit olarak görülmesi ve asimilasyona yönelik kaygılar da sürgünün kavramsallaştırılmasında etkili olan etmenlerdir. Bu bağlamda dinsel bir hayat, cemaat halinde yerine getirilen ritüeller ve topluluğun umutları, ulusun dinsel-mistik geçmişinin hatırasını ve ulusal canlılığın hayalini ayakta tutan öğeler olmuştur.¹⁶ Gelecekteki bir canlılığa dair hayaller de temel olarak kefare

kavramı etrafında şekillenmiştir. Sürgünün kefareti adına geçmişin anılmasına ve geleceğin mistik bir tahayyülüne yönelik ritüellerin ortaya çıkışı da bahsedilen öğelerin varlığından bağımsız değerlendirilemez. Geçmişteki yıkımın hafızalarda canlı tutulması, gelecekteki kefaretin bir gereği olarak görülmüştür. "Sürgünün yol açtığı bütün ızdıraba ve içinde yaşadıkları toplumun kültürünün uyumsuz zaman ve mekân kavramlarına rağmen Yahudiler kendilerine ait alternatif bir kronoloji ve tarihsel hafızaya yönelerek sürgünün getirdiği şartlara karşı çıkan, gelecekteki kefarete dair umutları canlı tutan ayrı bir algı ve perspektif geliştirmişlerdir."¹⁷ Bu çerçevede ortaya çıkan gerek kavramsallaştırma ve anlatılar gerekse dinsel ve mistik pratikler değerlendirilirken göz önünde bulundurulması gereken önemli bir nokta da bunların içinde yaşanan dönemdeki toplumsal güç ilişkilerine, politik ve ekonomik güçten yoksunluğa bir tepki olmasıdır. Kabala, kutsal metinlerin gizli anlamlarına yoğunlaşan ve uhrevi dünyayı, kefaretin kaçınılmazlığını gözler önüne serecek olan tarih üstü düzenle ilişkili olarak yeniden kuran mistik bir inanış olarak ele alındığında, sürgündeki varoluşa bir alternatif sunduğundan ve bir gelecek vizyonu ortaya koyduğundan bahsedilebilir.

Yaygın olarak Haçlı Seferleri sırasında Avrupa ülkelerindeki atmosferde yükselişe geçen Yahudi mistik anlayışı, mevcut gerçekliği görmezden gelerek, gerçekliğin sınırlarının ötesinde bir alan açmaya ve bir alternatif oluşturmaya yönelmiştir. Bu, Yahudileri sürgün toprağında inanca bağlı tutabilmek için ortak bir geleceğe yönelme fikriyle de yakından bağlantılıdır. "Vurgulanması gereken bir nokta da şudur ki tarihsel akışa karşılık böylesi bir tepki, sürgün şartlarında ne siyasi ne de askerî gücü olan Yahudilerin önündeki

14 "Exile", *Encyclopedia Judaica*, 1971.

15 Daha fazla bilgi için bkz: <http://www.nkusa.org>.

16 Elior, s. 9.

17 Elior, s. 12.

tek çıkış yoluıdu.”¹⁸ Bu şartlarda ortaya çıkan tarihsel görüş, özünde iyinin ve kötünün mücadelesini barındıran alternatif bir tarihsel alanın kurgulanmasını sağlamıştır. Bu bağlamda, Kabala’daki eskatolojik görüşlerin sürgünde olma haliyle yakından bağlantılı olduğu aşikardır.

Bellek ve Sürgün: Dışlanma ve Rıza

Bütün bir Yahudi tarihini modernleşme (18. yüz-yıl) öncesine dair anlatılardan hareketle incelerken önemli hususlardan birisi, Yahudilerin içinde yaşadıkları toplumdan izole olma halinin, benlik algıları ve kainat idraklerini doğrudan etkilemesi ve geçmişin de bu açıdan yani “sürgünde olma” haliyle değerlendirilmesidir. Kabala literatüründe sürgün, Yahudiler için asla geçmişte, tarihte kalmış bir olay yahut bir ân olarak algılanmamış, tarihin üstünde bir bilince ulaşmanın ve üst bir gerçeklik alanının tecellisinin ilahi vesilesi olarak görülmüştür. Bu tarz kavramsallaştırmalar çerçevesinde Yahudi geleneğinin ve Rabbinik otoritenin inşasında¹⁹ sürgün, merkezi bir temadır. Ancak gözden kaçırılmaması gereken husus, sürgüne atf yapılırken herhangi bir tarihsel olayın diğerlerine öncelenmesinden ziyade kavramın Yahudi halkının bir nevi varlık ve bütünlük unsuru, süreklilik arz eden bir halin ifadesi olmasıdır. Diğer yandan sürgün, ifadesini gelenekte bulduğu haliyle, yalnızca fizikî bir coğrafyadan çıkarılmanın oldukça ötesinde, mevcut işleyişten, sürgün edilen yerdeki hayat tarzından ve toplumdan dışlanmışlığı da mânâ olarak barındırmaktadır. Ancak sürgünün Yahudi kavramsal belleğinde bir karşılığı daha vardır ki bu da tarihten dışlanmışlık algısına tekabül etmektedir. Zira zaman içerisinde “sürgünde bulunma durumu, özgül bir toprağa dair her türlü ta-

nımdan giderek uzaklaşan varoluşsal bir statü edinir; daha genel anlamda sürgün yeryüzünün her yerinde, hatta Kutsal Toprak’ta bile hüküm sürer”.²⁰

Sürgünün “tarihten dışlanmışlık” olarak kavramsallaştırılmasının belli tarihsel sebep ve sonuçlarından bahsedilebilir. Bunlardan en önemlisi içinde bulunulan sosyal şartlardır. Toplumsal dışlamanın en net ifadesi olan Getto sistemi tarihten dışlanmışlık algısının oluşumunda da temel etmenlerdendir. Fiziki olarak şehir hayatına ve toplumsal ilişkilere aktif katılımın engellenmesinin topluluğun “biz ve diğerleri” idrakini ciddi anlamda şekillendirici bir etkisinin olacağı açıktır. Bu bağlamda “tarihten dışlanmışlık” algısının ortaya çıkışı ve sürdürülmesinde de farklı faktörlerin etkisinden söz edilebilir. Sosyal yapıdan dışlanmanın karşılığı bugünden, olup bitenlerden ve hayat dünyasından dışlanmaktır ve bu, pratik olarak bireyin yahut topluluğun olup bitenler karşısında etkisizleştirilmesi anlamına gelmektedir.

Tarihten dışlanmışlık algısının sosyal boyutu açıklanırken, geçmişin tarih formunda inşası sürecinde göz önünde bulundurulması gereken bazı hususlar vardır. Bunlardan en önemlisi tarih ve yaşanan ân arasındaki bağlantıdır.

Bugünü geçmişin ışığında değil, genellikle geçmiş bugünün ışığında okuruz. (...) Tarih geçmişten bugüne yazılan bir şey değil, bugünden yola çıkılarak okunan veya yazılan bir hikayedir. İnsanlar bir şeyin tarihine onu kendilerine en son hatırlatan olayların ışığında bakarlar.²¹

Bu çerçevede tarih ile bugünün ilişkisi, tarihten dışlanmanın sosyal veçhesine ışık tutabilir. “Bugünde olan etkisizlik ve dışlanmışlık hali, tarihin bir mira-

18 Elior, s. 14.

19 Amnon Raz Krakotzkin, “Jewish Memory Between Exile and History”, *The Jewish Quarterly Review*, 97 (2007), s. 532.

20 Sand, s. 170.

21 Yasin Aktay, *Tarih Bozumu* (İstanbul: Açılım Kitap, 2010), s. 12-13.

sıdır” algısının ardına baktığımızda bugünkü dışlanmışlık halinin geçmiş algısının ana teması olmaya müsait konumu ortaya çıkmaktadır. Bu yolla bugünden dışlanmışlık tarihten dışlanmışlığın önemli bir yönünü oluşturmaktadır.

Bir diğer önemli nokta da tarihten dışlanmışlık algısının teolojik boyutudur. Bu boyut, sürgünde olma halini, Hıristiyanlığa ait bir kavram olarak “tarih” algısını, Mesih inancını ve sürgünün ilahî takdirle ilişkisini bir arada değerlendirmeyi gerektirmektedir. Modernleşme öncesi dönem Hıristiyan-Yahudi ilişkileri bağlamında incelendiğinde, “tarihe dâhil olmak”; geleneğin, ritüellerin ve dinsel anlatının ekseninde yer alan sürgünün, sürgünle tecelli eden ilahî takdirin, kısaca Yahudi’yi Yahudi yapan her şeyin reddi ve bir nevi Hıristiyanlığın doğrularının kabulü anlamına gelebilmekteydi. Bu bağlamda değerlendirildiğinde böyle bir dışlanmışlık arzu edilen, hatta olması gereken bir unsur olarak görülmüş ve tarihten dışlanmışlık halinin içselleştirilmesine ortam hazırlamıştır. Bu açıdan üst bir gerçeklik evreninin geçmişe yönelik algılar dâhilinde çeşitli yollarla inşası daha anlamlı hale gelebilir.

Modern döneme gelindiğinde ise geçmiş algıları üzerinden süregiden gerilim farklı bir boyut kazanmıştır. Aydınlanmanın kapsayıcı retorikleriyle birlikte Yahudilerin toplumdaki izolasyonunu bir şekilde mümkün kılan Katolik değerler, yerini ilerlemeci tarih algısına ve akılcılığa bırakmıştır. Bu süreçte ortaya çıkan Yahudilerin topluma intibakı fikri, getto sisteminin ortadan kaldırılması gibi yenilikler gerilimi daha da artırmıştır. Bunun sebebi, sürgün eksenli bir geçmiş algısının yerini ilerlemeci tarih idrakine bırakmasıdır. Özetlemek gerekirse, bu değişime karşı dinsel tepkilerin ortaya çıkışında yukarıda da bahsedildiği üzere yeni filizlenen değerlerin Katoliklikle özdeşleştirilmesi ve Aydınlanmacı fikirlerin aynı kategoride değerlendirilmesi etkili olmuştur. Geçmişe yönelik

Aydınlanmacı fikirlerin benimsenmesi de bir nevi ihtida olarak değerlendirilmiştir. Zira bu perspektifin benimsenmesi, sürgün ekseninde dinî bir mirasa dönüştürülen geleneksel geçmişin, “tarihe dönüş” uğruna feda edilmesi olarak görülmüştür.

Modernleşme ve Sürgün: Tarihe Dönüş

Sürgün, aşkın bir gerçeklik alanının ortaya çıkışında bir araç olarak görüldüğünden ve tarih kavramı sürgünün ötesini, dış dünyayı, görülebilen gerçekliği temsil ettiğinden; dünyevi olan yazılı tarihle özdeşleştirilmiş ve yazılı olması hasebiyle “tarih” Avrupa Yahudilerinin kavramsal çerçevesinde Hıristiyanlığa ait olarak değerlendirilmiştir. Dindar Yahudilere göre belleğin yazıdan uzak tutulması dinsel sadakatın bir gereğidir. Hal böyle olunca bellek ve yazıya dökülen anlatı arasında bir uçurum doğmuş; hatırlamaya ve anmaya verilen önem, bu bellekte yer alanların dışarıdan herhangi bir manevi tecrübe olmaksızın aynen yazılarak ifade edilmesine dönük bir kayıtsızlığı ve hatta olayların dinsel karakterinin inkârını beraberinde getirmiştir.²² Geçmişin ritüeller yoluyla bellekte yenilenmesi ve sürekli hatırlanması, özel günler ve dualar yoluyla tazelenmesi bu hatıranın yazıya dökülmesinin bir dünyevileşme eğilimi olarak görülmesinde etkilidir. Rabbinik otorite ve Yahudi geleneği bu şekilde ritüellerle iç içe geçmiş bir hatırlama düzeni ve belleğin üzerine kuruludur. Yahudi Aydınlanması, toplumsal entegrasyon ve modernleşmeyle birlikte Avrupa’da Yahudi geçmişine ilişkin ortaya çıkan yeni bakış açıları, bu bağlamda gerek Yahudilerin dış topluma entegrasyonu fikri gerekse Aydınlanma değerlerinin benimsenmesi temayülü geleneksel çevrelerde Yahudi varlığına ve bekasına yönelik bir tehdit olarak görülmüştür.²³

²² Krakotzkin, s. 536.

²³ Salo Wittmayer Baron, “Ghetto and Emancipation”, *The Menorah Treasury*, haz. Leo Schwarz (Jewish Publication Society of America, 1964), s. 55.

Bu haliyle sürgün, eksene alınmaktan çok Yahudi tarihinin acı bir hatırası olarak hatırlanmış ancak günlük hayattaki dinamikler tamamen Hıristiyan toplum ekseninde gelişmiştir. Bu durum Hıristiyan bir toplumda varlığını devam ettirmeye dair tereddütlerin bir neticesi olarak görülebilir. Ancak buradaki temel mesele, her şeyin ötesinde “tarihe dönüş”ün bir işareti olmasından ötürü tepki çekicidir. Geçmişin tarihe dönüşümü, sürgünün geçmiş algısının ekseni olmaktan çıkmasıyla mümkün olacaktır. Yahudi, tarihe dönmektedir zira artık toplumda kabul görmüştür. Moses Mendelssohn örneğinde olduğu gibi Alman toplumunda kabul gören “aydınlanmış bir Yahudi”, artık toplumda rol alabiliyordu.²⁴ Bu şekilde bir entegrasyon “halihazırda” toplum içerisinde varolabilen bir Yahudi’yi bu toplumun tarihinde de varolabilir hale getirmiştir. Bu açıkça “tarihe dönüştür”. Bu, geleneğin yegane otorite olmaktan çıkışını ifade etmektedir ve bu açıdan geleneksel otoritenin ciddi tepkisine yol açmıştır. Bu durum Hıristiyanlık ve Yahudilik arasında süregelen kadim gerilimde Hıristiyanlığın galip gelmesi demektir; zira benimsenen değerler ve tarih algısı açıkça “Hıristiyan”dır.²⁵ (Kraatzkin, 2007)

Tepki Olarak Siyonizm

18. yüzyıl Avrupa’sında Aydınlanma’yla birlikte ortaya çıkan politik atmosferde ciddi siyasi sonuçlar doğuracak tartışma konularından birisi Yahudilerin toplumsal konularıyla ilgiliydi. Almanya, Hollanda ve Avusturya gibi Avrupa’nın farklı yerlerinde yeni sosyal haklar edinen Yahudilerin topluma entegrasyonu fikri toplumda çok büyük tepkilere yol açmıştır. Özellikle 18. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan Yahudi karşıtlığının antisemitizm olarak adlandırılması, sorunun Ortaçağ’daki Yahudi karşıtlığıyla farklılık göstermesinden ileri gelmektedir. Antisemitizmin ortaya çıkışında din faktörünün etkisi öncesine kıyasla daha azdı ve özellikle 1870 sonrası dönemdeki hareket ciddi anlamda

siyasal bir nitelik göstermekteydi. Toplumda diğerleriyle eşit olarak yer almasına karşı çıkılan birey, “dininden ziyade karakterinde değişmeyen unsurların olduğu inancından ötürü”²⁶ dışlanmıştı. Bu karşıtlık, içinde yaşadıkları topluma entegre olmaları gerektiğine inanan ve bu yönde çaba harcayan Yahudilerde ciddi şaşkınlığa ve hayal kırıklığına yol açmıştır. Siyonizmin siyasi bir hareket olarak ortaya çıkışında bu hayal kırıklığının rolü yadsınamaz.²⁷ Siyonizm, ilk olarak 1870’lerde ortaya çıkan ve siyasi bir nitelik taşıyan antisemitizmin sebeplerini açıklamaya ve buna bir çözüm bulmaya yönelik siyasi hareketlerden birisidir. Antisemitizm zamanla yok olabilecek bir karşıtlık değil de toplumda kök salan ve devamlılık arz eden bir sorun olarak görülmüş ve çözüm olarak da Yahudileri dışlanıp durdukları bu topraklardan tek bir çatı altında birleşecekleri yurda alıp götürecek bir “ameliyat”²⁸ öngörülmüştür. Söylem ve sunulan çözümler itibarıyla Siyonizm ve antisemitizm arasında bazı paralellikler söz konusudur. Zira antisemitistlerin sunduğu çözümlerin bir kısmı Yahudilerin gitmesini ve toplumsal bir homojenliğe ulaşmayı öngörmüştür. Bu fikir Herzl’in sunduğu Yahudi devleti fikriyle ciddi paralellikler göstermektedir.²⁹ Buradan yola çıkarak Siyonizm ile antisemitizmin şekillenmekte olan milliyetçilik fikri noktasında bir dirsek temasından söz edilebilir.

Günümüz İsrail siyasetindeki önemli fay hatlarından birisi Siyonizmin antisemitizmle dirsek temasında bulunduğu noktayla bağlantılıdır. Bu da Avrupa şartlarında, antisemitizme bir nevi tepki olarak doğan Siyonizmin ulusal bir ideolojiye dönüşüm sürecinde Yahudi tarihinin indirgemeci bir yaklaşımla ulusal tarih kalıbında sunulmaya çalışılmasının yol açtığı bir gerilimdir.

24 Michael A. Meyer, *Origins of the Modern Jew* (Detroit: Wayne State University Press, 1967), s. 12.

25 Kraatzkin, s. 534.

26 Jacob Katz, *From Prejudice to Destruction* (Londra: Harvard University Press, 1982), s. 8.

27 Katz, s. 13.

28 Katz, s. 13.

29 Herzl, s. 4.

Siyonizm ve Otorite:

Tarihin İnkârından Sürgünün İnkârına

Siyonizmin ortaya çıktığı şartlardan bağımsız bir şekilde salt kurucu bir ideoloji ve somut bir toprak parçası üzerinde bir siyaset çerçevesi olarak değerlendirilmesi,³⁰ Fas'tan Rusya'ya, Hindistan'dan Litvanya'ya çok farklı kültürel çevrelerde ve toplumlarda varlığını sürdürmüş, bambaşka kültürel kodlara sahip Yahudi topluluklarının ulusal bir proje etrafında yarım yüzyılı aşkın bir sürede bir araya getirilerek entegre bir toplum oluşturulma çabalarının yol açtığı problemlerin ve gerilim noktalarının analizinde yetersiz kalacaktır. Bu noktada Siyonizmin ortaya çıkış şartları ve tepkisel doğasının yanında, İkinci Dünya Savaşı sırasında Avrupa'da Nazi rejimi tarafından gerçekleştirilen Holokost'un da Siyonist düşünürler üzerindeki etkisi göz önünde bulundurulmalıdır. Bu faktörler Siyonizmin ulus kurucu bir ideoloji olarak ortaya çıkışında son derece önemlidir. İsrail Devleti'nin kurulması sonrasında Avrupa'da Yahudilerin yaşadıklarına bağlı olarak, İsrail siyasetinin kavramsal çerçevesi ve siyasi kültürü Batı ekseninde gelişmiştir. Bu durum İsrail kültürü, siyaseti ve hatta dinsel anlayışına en köklü ayırım olan Sefarad-Aşkenaz kutuplaşması şeklinde yansımıştır. Aşkenazlar Almanya, Fransa ve Doğu Avrupa kökenli; Sefaradlar ise İspanya ve Portekiz'den kovularak Osmanlı coğrafyasına yerleşmiş İtalya, Yunanistan ve Ortadoğu kökenli Yahudilerdir. Avrupa'da yüzyıllarca baskı altında yaşamış, gettoyu tecrübe etmiş, Yahudi karşıtlığıyla var olmayı öğrenmiş, geleceğini bu unsurlarla çarpışarak oluşturmuş, son olarak da Holokost'tan sağ çıkmayı başarmış ve bu sürecin sonunda Siyonizm gibi bir düşünceyle "bir zamanlar çıkarıldığı ata yurdu"na dönmüş olan Avrupalı Aşkenaz Yahudilerin, İslam toplumlarında dinî hayatına müdahale edilmeden yaşamış ve asimilasyon, entegrasyon, emansipasyon (özgürleşme) gibi süreçleri tecrübe etmeden toplumsal bir uyum dahilinde yüzyıllarca geleceğini sürdürebilmiş Sefarad Ya-

30 A. B. Yehoshua, "Zionism Is Not An Ideology", *Haaretz*, 26 Aralık 2010.

hudi topluluklarıyla bir araya gelişinin tahayyülü yukarıda bahsedilen gerilimi zihinlerde somutlaştırır.

Amnon Raz Krakotzkin, Siyonizmin, kelimenin modern anlamıyla bir ulus oluşturabilme kapasitesinden söz ederken, Yahudilerin tarihi değil hukukî açıdan ortak bir zemine sahip olduklarını belirtmektedir.³¹ Dolayısıyla Yahudilerin üzerinde birleşebileceği "ortak bir tarihsel alan" yoktur; hatta ve hatta Siyonizm tarafından ortak olarak görülmeye çalışılan bu tarihsel alan, "sürgünün reddi"nin geçmişi olarak okunabilir.³² (Krakotzkin, 2007) Ancak Siyonizmin temel çabası, ulusal bir tarih formunda Yahudilerin tarihinin yazılması, homojen ve bütünlüklü bir anlatıya ulaşılmasıdır. Bu durum ciddi gerilimleri beraberinde getirmiştir. Zira ulusal bir çerçevede yazılmaya çalışılan Yahudi tarihi, Filistin'e İsrail Devleti'nin kuruluşundan en fazla yetmiş yıl önce dünyanın bambaşka coğrafyalarından gelmiş Yahudilerin mensup oldukları kültürlerin tek bir kategoride ele alınmasını ve farklı ben-idraklerine sahip medeniyetlere mensup bireylerin hayat dünyalarının³³ tek bir idrake indirgenmesini gerektirmiştir. Bu bağlamda Krakotzkin'e göre Siyonist tarihyazımı, Yahudilerin "tarihselleştirilmesini ve aynı zamanda da tarihsizleştirilmesini"³⁴ bir arada barındıran bir pratiktir. Burada tarihselleştirmeden kasıt, Siyonizmin sürgünü, Kabala'da ifadesini bulduğu şekliyle tarihin reddini ve sürgün ekseninde gelişen geçmiş algısının, geleneğin ve ritüeller yoluyla korunan belleğin görmezden gelinerek, modern bir tarihsel çizginin benimsenmesi ve Yahudi tarihinin homojenleştirilerek tek bir anlatıya sığdırılması çabalarıdır. Bu açıkça Yahudi geleceğinin ve mistisizminin reddettiği "Hıristiyanlaşmış" tarihin benim-

31 Amnon Raz Krakotzkin, "The Negation of Exile", *Haus der Kulturen der Welt*, http://hkw.de/en/programm/2008/divisions/texte_7/La_negation.php (7 Ocak 2012).

32 Krakotzkin, http://hkw.de/en/programm/2008/divisions/texte_7/La_negation.php.

33 Kavramlar için bkz. Ahmet Davutoğlu, "Medeniyetlerin Ben-İdraki", *Divân*, I: 3 (1997), s. 1- 53.

34 Krakotzkin, http://hkw.de/en/programm/2008/divisions/texte_7/La_negation.php.

senmesi, en net ifadesiyle “tarihe dönüştür”.³⁵ Bu sebeple bu tarz bir dönüş, sürgünün merkezi konumunu reddediş anlamını taşımaktadır ki buna “sürgünün inkarı (*shlilat ha'galut*)” adı verilmiş ve bu politik tartışmaların dinamik bir faktörü haline gelmiştir.³⁶ Diğer yandan tarihsizleştirme kavramının da sürgünle bağlantısı kurulabilir. Tarihsizleştirme, farklı kültürel ortamlarda yaşamış Yahudi topluluklarının mensup oldukları farklı kültürel anlayışların ve bir araya geldiklerinde gösterdikleri çeşitliliğin görmezden gelinmesini, yani bu çeşitliliği ortaya koyan farklı geçmişlere kayıtsız kalınmasını ifade etmektedir. “Her topluluğun kendi tarihi, kendine özgü gelenekleri ve yeter bir kimliği olabilir; ancak bu bir dünya tarihi çerçevesinde ya da ölçüğünde değildir.”³⁷ Ayrıca Krakotzkin’e göre bu yerellik ve kendine özgülüğün sağladığı yaklaşım, küresel bir tarihten uzak durma eğilimi, Rabbinik Yahudiliğin yani geleneğin inşasında oldukça önemli bir konuma sahiptir. Bu nedenlerle Siyonizm, aynı zamanda bir “tarihsizleştirme”yi de beraberinde getirmiştir.

Anlaşılabacağı üzere sürgün, Yahudi dinsel geleneğindeki en merkezi kavramlardan birisidir. Bu kavramı esas alarak İsrail’deki dindarlık ve sekülerlik gerilimine dair bir perspektif oluşturulması mümkündür. Zira İsrail toplumunda, dünyanın her yerinde olduğu gibi din, kültürel köken ve sosyal sınıfın belli kombinasyonlarının siyasi kimliklerin oluşumuna ortam hazırlaması söz konusudur. Bu bağlamda İsrail siyasetine etki eden önemli kutuplaşmalardan birisi Sefarad ile Aşkenaz Yahudileri arasındaki kutuplaşmadır. İçinde yaşadıkları medeniyetlerin büyük ölçüde farklı olması Sefaradların ve Aşkenazların farklı algılara ve bakış açılara sahip olmalarına yol açmıştır. Sefaradlar içinde yaşadıkları Müslüman toplumlarda toplumun organik bir parçası olarak kabul görürken, Avrupa ülkelerinde ciddi baskılara ve izolasyona maruz kalan Aşkenazlar yüzyıllar

boyunca Yahudi karşıtlığıyla başa çıkmak zorunda kalmışlar ve son olarak antisemitizmin yükselişine ve Holokost’a tanık olmuşlardır. Bugün İsrail’de bir ideolojiden ziyade politik bir çerçeve olarak sunulan Siyonizm,³⁸ antisemitizmin Yahudiler için varoluşsal bir tehdit halini aldığı dönemde tüm dünya Yahudilerinin aynı toprak parçası üzerinde birleşerek bir devlet kurmasını yegâne çözüm olarak sunmuştur. Sorunu algılayış biçimi ve sunduğu çözümler bakımından Siyonizm, ulusçuluk fikrinin etkisinde modern bir ideoloji olarak karşımıza çıkmaktadır. Asla gözden kaçırılmaması gereken nokta, Avrupa’da modern bir ideoloji olarak antisemitizme muhatap olan Yahudilerden bir kısmının ortaya koyduğu bir çözüm olmasıdır ki İsrail devletinin ulusal bir proje olarak hayata geçirilmeye başlandığı yıllarda dünya üzerindeki bütün Yahudilerin bu çözüm kapsamında İsrail’e getirilmesi ve topluma entegre edilmesi, ciddi sorunları beraberinde getirmiştir. Kuruluşundan itibaren İsrail’de siyaset düzleminde hâkim söylem, daima Aşkenazların benimsediği söylem olagelmıştır.³⁹

Burada dikkate değer bir nokta da Siyonizm ve oryantalizm arasındaki ilişkidir. Nitekim dünyanın farklı yerlerinden İsrail’e göç eden Yahudilerin farklı kültürel kökenlerinin görmezden gelinmesiyle birlikte, Yahudiliğin Batılı değerlerle özdeşleştirilmesi ve Doğu’ya ait görünen unsurların dışlanması birçok soruna yol açmıştır.⁴⁰ Bu meselenin toplumsal ve siyasi sonuçları İsrail siyasetinde açıkça görülebilir. 1984 yılında resmen İsrail siyasetinde yerini alan Şas Partisi (*Sephardim Shomrei Torah / Tevrat*’ın Sefarad Muhafızları), hemen her alanda kontrolü elinde tutan Aşkenazların hakimiyetine bir tepki olarak gelişmiştir. Partinin tabanı incelendiğinde, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinden İsrail’e göç eden Mizrahilerin ve dinî görüş itiba-

35 Krakotzkin, s. 531.

36 Yosefa Loshitzky, *Identity Politics on the Israeli Screen* (University of Texas Press, 2001), s. 22.

37 Krakotzkin, s. 533.

38 Yehoshua, <http://www.haaretz.com/print-edition/opinion/zionism-is-not-an-ideology-1.326939>.

39 Ella Shohat, “Sephardim in Israel: Zionism from the Standpoint of Its Jewish Victims”, *Social Text*, no.19/20 (Sonbahar 1988), s. 17.

40 Krakotzkin, http://hkw.de/en/programm/2008/divisions/texte_7/La_negation.php.

nyla da gelenekçi Yahudilerin ezici çoğunluğu oluşturduğu görülür.⁴¹ Partinin temel amacı “tacın eski görkemine kavuşturulması ve Sefarad Yahudilerine karşı sosyal ve ekonomik ayrımcılığın ortadan kaldırılması”⁴² olarak belirlenmiştir. “Şas’ın tarihsel görüşü çerçevesinde hareketin destekçilerinin ifadeleri kara bir efsaneyi andırmaktadır: Sefarad geleneklerinin tacı, Siyonist Aşkenazların kültürel hücumuyla yok edilmiştir”⁴³ ve amaç da o tacı yeniden eski görkemine kavuşturmadır. Yani burada hareketin dinsel ve seküler olmak üzere iki temel amacı belirtilmiştir. Bu bağlamda Siyonizmin tarihsel perspektifini ifade eden sürgünün inkârı, tarihsel ve siyasal olarak bu söylemi ve hareketin dinamiklerinin tarihsel arkaplanını açıklığa kavuşturmada özgün bir kavram olarak ele alınabilir.

Şas’ın söyleminde “Sefarad” kelimesinin öne çıktığı görülmektedir. Bu durum Şas hareketinin dinsel ve “Mizrahi” kelimesinin seküler karakterinden kaynaklanmakla birlikte, Mizrahilerin Aşkenaz değil de Sefarad ritine dâhil olması da faktörlerden birisidir.⁴⁴ *Mizrah* İbranicede doğu anlamına gelmektedir. *Mizrahim* yani “Doğulular” İsrail’de Ortadoğu ve Kuzey Afrikalı Yahudileri ifade eden bir terimdir. Terim bu anlamıyla Batılı bir bakışı yansıtmaktadır. Aşkenazların, yani Avrupalı Yahudilerin “Doğulu” Yahudileri ifade etmek için kullanmalarıyla işlerlik kazanmış ve zamanla siyaset düzleminde kullanılan bir kavrama da dönüşmüştür.⁴⁵ Şas da bu çerçevede değerlendirilebilecek bir oluşumdur. Sürgünün inkârı, iki yönlü bir kavram olarak, bir yandan Yahudiler arasındaki kültürel farklılık-

ları görmezden gelmeyi ve tepeden inmece bir yaklaşımla Aşkenaz kültürünün merkeze alınmasını öngörerek “tarihsizleştirme”ye, diğer yandan “tarihe dönüş” yaklaşımını ve bir “ulus”un tarihsel serüvenini yazmak adına bütün yerellikleri, tarihe yönelik eleştirileri, dinsel otoriteyi ve geleneği deyim yerindeyse birer müzeliğe eser haline getirerek ulusal ve indirgemeci bir tarih yaklaşımının İsrail devletince benimsenmesine açıklık getirmektedir. Bu çerçevede hem Doğulu Yahudilerin bihaber olduğu ve hayat dünyalarına tamamen yabancı olan, geçmişin geleneksel ve dinsel atmosferine halel getiren modernleşme sonrası tarihsel yaklaşım kurumsallaştırılmış hem de Doğulu Yahudilerin tecrübelerini, İslam coğrafyasında içine doğdukları medeniyetin ben-idrakini hiçe sayan ve Aşkenaz değerlerini dayatan sözde “ortak siyaset çerçevesi” toplumsal bir tepkinin siyasileşmesini beraberinde getirmiştir. Şas, buradaki gerilimden yola çıkarak, ideal olarak gördüğü dinsel ve etnik unsurları “Sefardi” kimliğinde bir araya getiren ve “dine Mizrahilerin İsrail toplumuna entegrasyonunda sosyal işlev kazandıran siyasi bir çizgi benimsemiştir ki bu, bir bakıma, yalnızca geleneklerinin, dillerinin ve dinî pratiklerinin kendine özgü olduğunu vurgulayan etnik bir canlanışın marjinal olan konumlarını değiştirmeyeceğinin, hatta daha da kötü yapabileceğinin ifadesidir.”⁴⁶

Toprak, Kitap ve Adam⁴⁷

Gün gelecek, bir gün, orada, şu parça parça olmuş dünyanın onarımı tamamlanacaktır; gün gelecek, orada, Yahudiler serüvenlerinin sonunu göreceklerdir.

Attias ve Benbassa, 2002

“Sürgün dünyevi bir olayla başlar: Tapınak’ın Romalılarca yıkılması ve kutsal bir sonucu olmuştur: Mesih’in doğuşu.”⁴⁸ Sürgün hafızada dünyevi bir olayla başlamakta ve tam da onunla birlikte yeni bir dünyanın kapıları aranmaktadır. Bu yeni dünya, maddi dünyaya göre varlıkla-

41 Yaakov Yadgar, “Shas as a Struggle to Create a New Field: A Bourdieuan Perspective of an Israeli Phenomenon”, *Sociology of Religion*, 64: 2 (2003), s. 229.

42 Knesset, “Shas”, Erişim: 17 Ocak 2012, http://www.knesset.gov.il/faction/eng/FactionPageCurrent_eng.asp?PG=2.

43 David Lehmann ve Batia Siebzehner, *Remaking Israeli Judaism* (New York: Oxford University Press, 2006), s. 19.

44 Lehmann ve Siebzehner, s. 113.

45 Sami Shalom Chetrit, “Mizrahi Politics in Israel: Between Integration and Alternative”, *Journal of Palestine Studies*, 29: 4 (Sonbahar 2000), s. 57.

46 Lehmann ve Siebzehner, s. 96.

47 İbranicede İnsan

48 Attias ve Benbassa, s. 46.

rın görece daha sabit olduğu bir dünyadır ve burası benlik tanımının yapıldığı alandır. Bu bir simgeler dünyasıdır; bu dünyada Kutsal Kitap, Mısır'dan çıkış, Kutsal Toprak, Tapınak, Kudüs ve diğer pek çok unsur ve hatıra benlik unsurları olarak yer almakta ve birbirleriyle sıkı bir bağlantı içinde sembole dönüşmektedir.

Eski Ahit, sadece toprağında yaşayan bir halkın yazın-sal anıtı, bu toprak (İsrail toprağı) ile bu halkın (Yahudi halkının) doğal kaynaşımının bir kültür meyvesi değildir: Büyük bir bölümü sürgünde yazılmıştır. (...) Sadece bir halkın toprağıyla olan bağımlı yansıtmak şöyle dursun, Eski Ahit o toprağı halka mâl eder ve geniş ölçüde de yaratır.⁴⁹

Vatan olmaktan çoktan çıkmış Filistin'den uzakta sürekli okunan, okunan, yinelenen ve dualara esin kaynağı olan Tevrat bir yandan toprağı belleklerde canlı tutarken onun yerini de tutuyor⁵⁰ ve sürgünün anısına can veriyordu. Sembollerin iç içe geçmişliğini ifade eden bir başka anlatı şu şekildedir:

(...) başkalarına göre ise, diasporanın sinagogları da kıyamet günü sürgünlerle birlikte Kudüs'e götürülecektir. (...) Kıyamet günü, sürgün sinagogları olan çok yönlü mekânlar, yeniden kavuşulmuş Kudüs'ün tek mekânıyla kaynaşıyor, bir oluyor. Ve bugün sinagogunun zeminine basan Yahudi şimdiden Kutsal Toprak'a basmış sayılıyor... Sürgün artık sadece sürgün değil, toprak artık sadece toprak değil.⁵¹

Sürgünle birlikte "Kitap" ve "Toprak", insanı çepçevre saran tahayyüllere kaynaklık eden unsurlar olmuşlardır. Bellek, gelenek ya da tarih bu kaynağın sağladığı tahayyülle şekillenerek geçmiş ve gelecek vizyonuna kavuşmuştur. Bu süreçte Kitabın sağladığı onlarca sembol farklı zamanlarda farklı algılara konu olmuştur. Dolayısıyla Yahudiliğın kavramsal belleğinde yer alan kavramların isimleri ve sa-

yları değişmese de farklı dönemlerde tahayyül itibariyle aynı isimde farklı sembollerle karşılaşılması muhtemeldir. Sembollerin dönüşümü geçmişe bakışın dönüşümüyle bir paralellik gösterir. Dolayısıyla tarihsel görüşteki değişim kendini sembollerin algısındaki değişimle ifade eder. Buradan hareketle denebilir ki sembol algılarının karşılaştırılması gidilen yolun niteliği hakkında büyük ölçüde bir fikir verebilir.

Semboller kadar Avrupa Yahudi tecrübesini ifade ederken kullanılan sürgün, izolasyon, dışlanma, çatışma, entegrasyon, karışıklık ve tepki kavramlarının hepsi günümüz tarih anlayışını fazlasıyla yansıtmaktadır. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda günümüzdeki anlayışı yansıtan ve zihniyetteki sürekliliğe işaret edebilecek sembolizmle yoğrulmuş sorular da vardır:

Eski mitoslara çağdaş anlamlar yakıştırarak, kimi zaman da onların yerine yeni mitoslar getirerek Siyonistler, dünün toprak kitabını bugünün toprak kitabına dönüştürmekten öte bir şey yapamamışlardır, denebilir mi acaba? Çünkü tıpkı dünkü kadar, İsrail toprağı bugün de Tevrat'ın gölgesinde bulunmaktadır. Altı Gün Savaşı'nın ardından aşırı sofu ya da köktenci çevrelerin çok ötesinde, İsrail halkının genelinde, "topraklar"ın, dolayısıyla da eski çağ İsrail'inin kalbinin yarattığı heyecanı düşünmek yeterlidir. Kitap'ın toprağı sonunda İsrail'in kucağına geliyordu. Yüzyılların hayal gücüyle, ataların dinsel törenleriyle Kitap'ın ağırlığıyla yüklü simgesel Toprak coşkulu tartışmaların ve çelişkili bir yerleşim politikasının odak noktası olmuştu. Bugün bir simge üzerine nasıl pazarlık edilir ki? Yahudilerin toprağıyla ilişkisinin doğallaştırılması yönünde harcanan her türlü çaba, toprağın kutsallaştırılması gibi bir engele çarpıyor.⁵²

Sonuç

Sürgün gibi bir kavramın tarihsel perspektifte ele alınması ve geçirdiği dönüşümlerin incelenmesi, salt kavramın tarihine bakmanın ötesinde çeşitli dönemlerdeki kırılma ve

49 Attias ve Benbassa, s. 46.

50 Attias ve Benbassa, s. 54.

51 Attias ve Benbassa, s. 54.

52 Attias ve Benbassa, s. 54.

dönüşümlere ışık tutması bakımından önemlidir. Geleneğe bağlılık, modernleşme, Kabala, ortodoks Yahudilik gibi temalar çerçevesinde incelenen sürgünün, salt tarihsel bir şemadan çıkarıldığında sosyolojik analizde yararlanılabilecek kavramsal bir güce sahip olduğu görülmektedir. Siyasi analize imkan tanıyan bir kavram olarak sürgün, farklı dönemlerdeki algısı itibariyle teolojik ve mistik mülhazalara da alan açabilmektedir. Bu yönüyle bakıldığında tarihi kendisi aracılığıyla düşündüğümüz kavramların bellek unsurları olarak toplumsal ve siyasi analize imkan tanıdığı görülmektedir.

Sürgün, geçirdiği tüm dönüşümler boyunca bugünden geçmişe ve geleceğe bakışa derinden etki etmiştir. Dolayısıyla bu çalışmada sürgün, salt Yahudi tarihi çerçevesinde ele alınmamış, kavrama yönelik ve kavram aracılığıyla sosyolojik ve siyasi tahlillere de yer verilmiştir.

Kaynakça

Aktay, Y., *Tarih Bozumu*, İstanbul: Açılım Kitap, 2010,

Attias, J. C. & Benbassa, E. (ed.), *Paylaşılamayan Kutsal Topraklar ve İsrail*, İstanbul: İletişim, 2002.

Baron, S. W., "Ghetto and Emancipation", *The Menorah Treasury*, haz. Leo Schwarz, Jewish Publication Society of America, 1964.

Chetrit, S. S., "Mizrahi Politics in Israel: Between Integration and Alternative", *Journal of Palestine Studies*, 29/4 (2000).

Davutoğlu, A., "Medeniyetlerin Ben-İdraki", *Divân*, 1 (1997).

Elior, R., "Exile and Redemption in Jewish Mystical Thought", *Studies in Spirituality*, 14.

"Exile", *Encyclopedia Judaica*, 1971.

Evkuran, M., "Zaman, Bilinç ve Tarih Algısı Üzerine: Teolojik Açıdan Bir İnceleme", *Milel ve Nihal*, 4: 3 (2007).

Herzl, T., *Yahudi Devleti*, İstanbul: Ataç Yayınları, 2009.

İsrail Devleti Bağımsızlık Bildirgesi, 1948

Katz, J., *From Prejudice to Destruction*, Londra: Harvard University Press, 1982.

Knesset İnternet Sayfası http://www.knesset.gov.il/faction/eng/FactionPageCurrent_eng.asp?PG=2, (ulaşım tarihi: 17 Ocak 2012).

Krakotzkin, A. R., "Jewish Memory Between Exile and History", *The Jewish Quarterly Review*, 97 (2007).

—, "The Negation of Exile", Haus der Kulturen der Welt, http://hkw.de/en/programm/2008/divisions/texte_7/La_negation.php (ulaşım tarihi: 7 Ocak 2012).

Kurt, A. O., "Yahudilikte Sürgün Teolojisi", *Dini Araştırmalar*, 25:9 (2006).

Lehmann, D. & Siebzeher B., *Remaking Israeli Judaism*, New York: Oxford University Press, 2006.

Loshitzky, Y., *Identity Politics on the Israeli Screen*, University of Texas Press, 2001.

Meyer, M. A. *Origins of the Modern Jew*, Detroit: Wayne State University Press, 1967.

Rotenstreich, N., *Tradition and Reality*, New York: Schocken Books, 1972.

Sand, Ş., *Yahudi Halkı Nasıl İcat Edildi?*, İstanbul: Doğan Kitap, 2011.

Schoenberg, S., "The Haskalah", <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Judaism/Haskalah.html> (ulaşım tarihi: 15 Aralık 2011)

Scholem, G., *The Messianic Idea in Judaism*, New York: Schocken Books, 1971.

Shohat, E., "Sephardim in Israel: Zionism from the Standpoint of Its Jewish Victims", *Social Text*, 19/20 (Sonbahar 1988).

Telushkin, J., *Talmud/Mishna/Gemara*, http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Judaism/talmud_&_mishna.html (ulaşım tarihi: 23 Aralık 2011).

Yadgar, Y., "Shas as a Struggle to Create a New Field: A Bourdieuan Perspective of an Israeli Phenomenon", *Sociology of Religion*, 64: 2 (2003).

Yehoshua, A. B., "Zionism Is Not An Ideology", *Haaretz*, 26 Aralık 2010.